

tervhez azonban nem tudta megszerezni az udvar támogatását, s az 1748-as békekötés az itáliai hadszíntéren érte.

A magyarországi Habsburg-uralom megszilárdulásába mégsem tudott beletörődni. 1748. január 6-án így írt *Mikes Kelemennek*: „Hogy lerázzuk honfitársaink igáját, ez a gondolat megremegteti bensőmet.” Ha erre nem is kerülhetett sor, Franciaországba szakadt honfitársait még erőteljesebben tudta támogatni, mivel 1748-ban Commercy kormányzójává nevezte ki a francia uralkodó, 1753-ban pedig a Szent Lajos-rend tizenkét nagykeresztese közé emelte. Mindenesetre tette alapján az 1753-as felkeléskor a hődmezővásárhelyi jobbágyok arra a kőzsa híre csatlakoztak a mezőtúriakhoz, hogy Bercsényi László 3000 fegyveresével áll a Vaskapunál a beavatkozásra és megsegítésükre készen.

1757-ben fogott utóljára fegyvert Bercsényi László, bár ekkor a hétéves háborúban francia-osztrák koalíció megkötésére került sor. Hadrakelésének célja hamarost világgossá vált. Miután megszerezte a még hiányzó elismerést és 1758. március 15-én egyetlen huszárként és magyarként a 18 legmagasabb francia rendfokozattal rendelkezők közé került: az uralkodó Franciaország marsalljává nevezte ki, ő pedig kérte vélees nyugállományba helyezését. Ezredét, kormányzói székét és a huszárság főfelügyelői tisztét fiának biztosította és visszavonult a magánéletbe. Útravalóul ezt hagyta: „Légy mindig igaz magyar és vitéz katona!” Luzancy-ban, szerény birtoka székhelyén élte utolsó csendes éveit. Nemcsak a francia közvélemény tanúsított anyanyelvi társalgását is megcsodálták. 67 évi önkéntes száműzetés után, mialatt hiába remélte viszontlátni szeretett magyar szülőföldjét, választott második hazájában, a franciaországi Luzancy-ban érte 1778. január 29-én, 89 éves korában a halál. Ott nyugszik azóta is háborítatlanul.

A francia közvélemény máig őrzi a franciaországi huszár fegyvernem megteremtőjének tekintett, a könnyűlovasság első számú fejlesztőjének tartott, az 1. huszárezrednek nevet adó, 13 hadjárat hadvezéréként kiemelkedő hőstetteket felmutató Bercsényi László marsall emlékét. Tartozunk nemzeti önismeretünknek, amikor erről szót ejtünk. De hozzá kell tennünk, hogy e kiemelkedő képességű katona nevét francia szolgálatban a legmagasabb rendfokozatba emelkedve is mindig így írta alá: „Bercsényi László, magyar főnemes, Franciaország marsallja”. Élete végéig megalkuvás nélkül vállalta gyermek- és ifjú éveinek nagy élményét, a Rákóczi szabadságharcban való részvételt. Utolsó lehetőleg reménykedett hazája függetlenségének kivívásában, a társadalmi haladásban.

A második világháború során, 1944 októberében Luzancy-ba vetődött magyar antifasiszta Petőfi-század katonái tiszteletadással végrehajtott koszorúzása ma is arra figyelmeztet bennünket, hogy Bercsényi László két nép hőse, Magyarország és Franciaország egyként magáénak vallhatja és példaképnek állíthatja a mai közvélemény elé.

Dr. Zachar József

Négyszáz éves a pápai nyomdászat

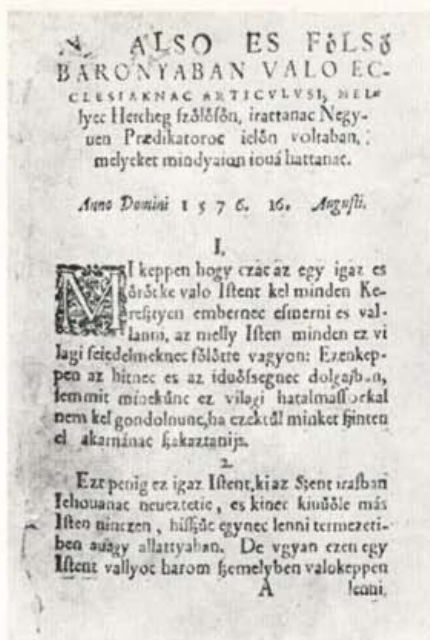
1574 őszén, miután az előző lelkész meghalt, *Huszár Gált*, a híres író és könyvnyomdászt hívták meg lelkészüknek a pápaiak. A Svájcban tanult *Huszár Gál* több jeles hitújító könyvével és a reformáció eszméit terjesztő nyomdáival tette nevét ismertté. Ő alapította hazánk máig működő legrégebb nyomdáját, a debreceni nyomdát is. Hányatott sorsát, amelynek során hol a török, hol a királyi önkény elől kellett menekülnie, Pápán fejezte be, 1575 októberében pestisben meghalt. Hivatását és mesterségét fiára, Dávidra hagyta.¹

Huszár Dávid életéről, működéséről forrásaink nem árulnak el túlságosan sokat, annyi azonban megállapítható, hogy ő irányította a lutheri hitvallású gyülekezetet Kálvin tanai felé.² Tevékenységében az atyai hagyományokat folytatta: saját nyomdájában, saját költségén három könyvet nyomtatott. *Könyvei, az első pápai nyomdatermékek, négyszáz éve láttak napvilágot.*

¹ *Fitz József*: A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története, II. köt.:

A reformáció korában, Bp., 1967, 188–197. old.

² *Payr Sándor*: A Dunántúli evangélikus egyházkerület története, I. köt, Sopron, 1924, 169. old.

Részlet a hercegszöllősi kánonok című kiadványból

tozat egy-egy, 12 fóliás teljes példányát a budapesti Ráday Gyűjteményben és a Tiszántúli Református Egyházkerület debreceni Nagykönyvtárában őrzik. A Ráday gyűjteményben van a latin variáció egyetlen, hiányosan fennmaradt példánya is.⁶

Huszár Dávid könyveinek eszmei jelentőségéhez nem fér kétség, munkáján azonban nyomdafelszerelésének hiányosságai látszanak, betűi nem egységesek, kopottak. A nyomás azonban erős és tiszta.⁷

A XVII. században újabb nyomda kezdte meg működését Pápán. Talán a város vagy a református egyház hívására, 1624-ben ide költözik *Szepesvárallyai Bernhard Máté*, akinek korábban a Vas megyei Németújváron volt nyomdája.⁸ Bernhard Máté nyomdája, akárcsak elődjéé, a reformáció szolgálatában állt, s pápai működése alatt két kalendárium, egy *Abecedarium* című latin és magyar nyelvtankönyv, több református hitvitázó munkája és az 1623. évi komjátí zsinat határozatai kerültek ki nyomdájából.⁹ Közülük ez utóbbi a legfontosabb, egyháztörténeti jelentősége a hercegszöllősi kánonokéhoz hasonló.¹⁰

A teológiai munkák közül feltétlenül említést érdemel *Pécseli Király Imre* Katekizmusa és *Samarjai János* Magyar Harmónia című műve, melyeket — mint azt Samarjai a Magyar Harmónia alcímében írja — a két nagy protestáns felekezet egymáshoz való közelítése érdekében írtak.¹¹

Bernhard Máté elismerésért méltóan dolgozott, nyomdája az akkori viszonyok közt sokat és jó minőségben termelt.¹² Eötvös Lajos, a fiatalon elhunyt, tehetséges múlt századi történész, aki rövid életpályáján is sokat tett a pápai nyomdászat történetének

Az első könyv, amelynek kolofonja 1577. február 13-át mutatja a nyomtatás befejezésének napjaként, a heidelbergi kátének, a biblia alapján német földön megírt református népkönyvnek az első magyar nyelvű fordítása. Címe: *A kereszttyén hitről való tudományok rövid kérdésekben foglaltatott sommája*. A káté szövege 129 kérdésből és a rájuk adott válaszokból áll, mindez 52 vasárnapra van beosztva. A kátéhoz egy 61 imádságból álló gyűjtemény tartozik. A kötet tehát katekizmus és imakönyv is egyben. 184 fóliós teljes példányát a keszthelyi Fesztetics Könyvtár őrzi, másik, csonka példánya a Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei pápai könyvtárának kincse.³

Utószavában Huszár Dávid reménykedve írja, hogy a jámbor emberek „jó néven veszik e kis munkát, mely után Istennek segítségéből hamar időn mást is bocsátunk ki”.⁴

Huszár Dávid megtartotta ígéretét. Még ugyanabban az évben kiadta a baranyai kálvinista gyülekezetek 1576. évi *hercegszöllősi zsinatjának határozatait*, latin és magyar változatban egyszerre. A protestáns egyházi életet szabályozó kánonokat az egész országban nagy lelkesedéssel fogadták, s az mint törvénykönyv, sokfelé eltért.⁵ A magyar vál-

³ Lásd: Eötvös Lajos: Újabb pötlék a Pápai nyomda történetéhez. Századok, 1869, 332 old.

⁴ Mokos Gyula: A Hercegszöllősi Kánonok. Bp., 1901. 78–79. old.

⁶ RMNY 393, 394. sz.

⁷ Mokos, 58. old.

⁸ Eötvös: i. m. 314. old.

⁹ Tóth Lajos: A főiskolai nyomda története. Pápa, 1939, 6–7. old.

¹⁰ Mokos, 78. old.

¹¹ OSZK RMNY-csoport, *Heltai János* szíves közlése.

¹² Tóth, 7. old.

és Veszprém megye művelődéstörténetének feltárásában, Bernhard Máté könyveit *Heltai Gáspár, Bornemissza Péter, Manlius János* könyveihez hasonlítja.¹³

Több mint másfél évszázadnak kellett ezután eltelnie ahhoz, hogy Pápán újból működjen a sajtó. Ebből a hosszú időszakból pápai keletkezésű nyomtatványról nem tudunk szólni; ha született is, nem maradt fenn. Ne felejtjük, hogy 1683-ban a török még megszállta Pápát!

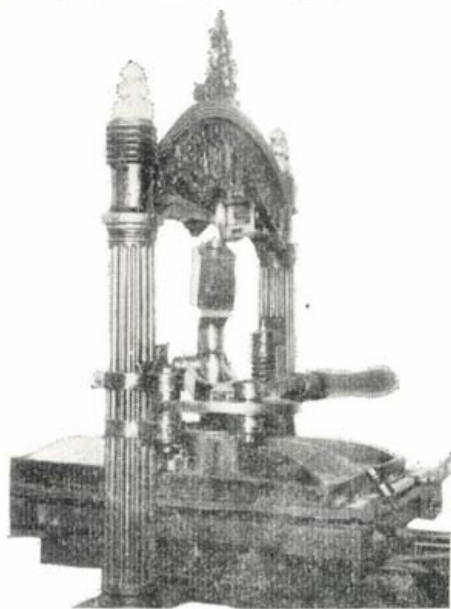
Az újabb nyomdaalapítás a soproni származású nyomdászcsalád egyik győri tagjának, *Streibig József*nek a nevéhez fűződik. Ő 1788-ban került Pápara és mindössze egy esztendőt töltött itt. Ez idő alatt nem sok nyomdatermék került ki keze alól, emiatt sokáig vitatták, hogy ténylegesen volt-e gépe Pápán, avagy csak üzleti szándékkal készített nyomtatványokat győri nyomdájában pápai nyomdahely-feltűntetéssel.¹⁴ Az újonnan előkerülő nyomtatványok azonban mind bizonyosabbá teszik azt a feltételezést, hogy Streibig József valóban működtetett nyomdát Pápán.

A nyomdász-történeti kutatás legújabb eredménye ez ügyben egy nagyméretű, 6 lapból álló nyomtatvány, amelyet Streibig a II. József által elrendelt terméssziszterás útmutatójával készített a hatóságok megrendelésére. Ez a nyomtatvány a Veszprém megyei Levéltárban van és Veszprém város feudáliskori irataihoz tartozik.¹⁵

Tény, hogy Pápa a nyomdászat elsőbbségében — talán Pozsonyt kivéve — messze megelőzte az észak-dunántúli—kisalföldi térség minden városát, a nyomdász-táról méltán híres Nagyszombatot is, de még az örök vetélytársat, Veszprémet is (éppen Streibig József, a harmadik pápai nyomdász vándorolt Veszprémbe és alapította az ottani első nyomdát), azt azonban el kell ismernünk, hogy a működés tartósságában, termelékenységében, társadalmi hatékonyságában, a XVI—XVIII. század egészét tekintve akár Győr, akár Sopron vagy Komárom nyomdái lényegesen jelentősebb szerepet játszottak, mint a pápaiak.¹⁶

Streibig József távozása után újabb ötven évig nincs nyomda a városban. A könyv azonban elfoglalta helyét a város kulturális életében. Az Esterházy-kasztély, a reformátusok kollégiuma, a ferences és a pálos, később bencés rendház akkoriban már jelentős és egyre bővülő könyvtárral rendelkezett, több ösnyomtatványt is őriztek itt valaha, és bizonyára sok pápai polgár és nemes is tartott otthonában értékes könyveket.¹⁷

A könyvnyomtatás terén a *református főiskolai nyomda* megteremtése hozott alapvető változást. A főiskola terve az volt, hogy az egyház és a tanintézet könyvigényét kielégítő nyomda jövedelméből még egy professzori katedrát állít fel. A szándék mindenütt megértésre talált. A győri tanulmányi főigazgató például így véleményezte a kérelmet a helytartótanácsnak: "...ilyen könyvnyomtató műhelynek Pápán való felállítására kétségtelenül a város lakosságának nagy hasznára és előnyére lenne... Egy nyomdának elegendő munkát adna a tanulóifjúság osztályozásának kinyomtatása, továbbá alkalmi költemények, különböző beszédek, mindenféle iskolai

¹³ *Eötvös*, I. m. 321. old.

¹⁴ Lásd: *Eötvös Lajos*: Újabb pólék a Pápai nyomda történetéhez. *Századok*, 1869: 332. old. — Nem fogadja el Streibiget Tóth. (8—9. old.) sem.

¹⁵ A be-nem vallott és controlerizált individuális termésnek meg-mutatására szolgáló clavis, avagy kults. (Kétszínnyomású kitöltési és számítási segédlet a termésmennyiségek kimutatásához. Pápa. Nyomtatott S(t)reibig József Betűvel 1788-dik Esztendőben. — Veszprém város II. József-kori kataszteri felmérések iratanyagában (VEML V. 102. g.).

¹⁶ Lásd: RMNY 754—755. old. — *Borsa Gedeon* Magyarországi nyomdász-történet (XV—XVII. század) - Régi könyvek és kéziratok. Ó. áll.: Pintér Márta, Soks. Bp., 1974. 85—94. old. — *Hervay Ferenc*: Magyarország történeti földrajza a XVI—XVIII. században. — Régi könyvek... 147—149. old.

Horváth Elek—Tóth Endre: Pápa megyei város múltja, jelene és környéke. Pápa, 1936: 84., 110., 123—124. old.

gyakorlatok, gyárak hirdetései, kereskedelmi és árjegyzékei...". A nyomdát a király engedélyezte, majd a felszerelés nem kis áldozattal járó beszerzése után, 1838-ban, két sájtóval megindult a munka. Első megrendeléséként 300 db teátrumcédulát nyomtak. De nemcsak a város kulturális intézményeinek, egyházainak, testületeinek és polgárainak nyomdái igényét elégítették ki, gyakran dolgoztak távolabbi megrendelők, mint például a halasi prédikátor számára is. A nyomda termékei között hamarosan feltűntek az íves munkák. Egész sor tankönyv, *Tarczy Lajos*, *Bocsor István* és más kollégiumi tanárok műve jelent itt meg. *Horváth Mihály: A magyarok története* című négykötetes munkájának első kiadása is Pápán hagyta el a sajtót 1842 és 1846 között, 1838-ban pedig már 12 ezer példányban jelent meg — a nyomda saját kiadványaként — a Pápai Közhasznú Kalendárium.¹⁸

1848-ban a pápai nyomda is megszabadult a sajtócenzúrától. Első munkája a *Nemzeti Dal* volt. Ennek a londoni British Museumban őrzött példányáról nemrég a Magyar Nemzetben olvashattunk.¹⁹

Változó haszonnal és változó sikerrel, de mindig a köz javára működött a Főiskolai Nyomda. Főlszerelését időnként felújították, 1859-ben például gyorsajót kapott.

A kiegyezés után, a politikai viszonyok rendeződésével megpezsdült a városi közélet, melynek a sajtó vált egyik legfontosabb elemévé. A céhrendszer megszüntetésével a nyomdászat is szabad vállalkozássá lett. Tíz éven belül három újabb nyomdát alapítottak, amelyek egymással versengtek a piacért.²⁰ Ebben az időben indultak a nagyobb pápai hetilapok, a Pápai Lapok, a Pápai Közöny, később a Pápai Hírlap, valamint a Pápa és Vidéke, ez utóbbi kettő egészen 1944 végéig megjelent.²¹ A lapok a város, az egyházak, általában a helyi vezető körök kezelésében álltak és természetesen annak megfelelően írtak. Így is sokszínű és a helytörténeteszek által kellően ki nem aknázott forrás szolgáltnak a város korabeli életének tanulmányozásához.

Pápa város nyomdatörténete már a felszabadulás előtt is kapcsolódik a munkásmozgalomhoz. 1919 januárjában jelent meg először a helyi szerkesztésű *Munkás Újság*, mely augusztus elejéig szolgálta a forradalom ügyét. Kezdetben heti két, később három alkalommal jelent meg. Ezen kívül többszáz plakát és nyomtatvány is tanúskodik a Tanácsköztársaság helyi eredményeiről, tevékenységéről. A ritkaság számba menő gyűjteményt a református könyvtár őrzi.²²

A két világháború között újabb hat kisebb nyomda alakult, de többségük néhány év után megszűnt. Nem is voltak ezek valódi értelemben vett nyomdák, csak kis példányszámú nyomtatványokat, alkalmi kiadványokat készítettek. Ennek az időszaknak a legjelentősebb nyomdája továbbra is a Főiskolai Nyomda és az 1919-ben alapított Keresztény Nemzeti Nyomdavállalat, a *ferencesek nyomdája* volt. Mindkettő könyvkiadóként is működött. Az általuk kibocsátott könyvek nagyobb részt teológiai jellegű művek, megjelentettek azonban várostörténeti munkákat és egy-egy helyi költő alkotásait is. A már említett politikai lapokon, valamint az egyházi lapokon kívül nevezetesebb időszak kiadvány volt még Pápán a Jókai-körnek, a város egész polgári értelmiségét átfogó tudományos-művészeti egyesületnek az évkönyve, a főiskolai képzőtársaság diáklapja, a Pápai Kollégiumi Lapok, és természetesen az összes tanintézet értesítői. Az országos jellegű periodikák közül a Magyar Gyógyászati Tudományi Társaság Értesítőjét és a Magyar Urológiát nyomtatták Pápán.²³

A felszabadulás utáni eszmei harcokban is megtalálta helyét a pápai sajtó. A baloldali alig néhány héttel a város felszabadulása után már kibocsátotta saját lapját, a *Pápai Néplapot*. A lap szerkesztése 1946-tól szilárdan a kommunisták kezében volt. E lap szerepét, megszűnése után a párt megyei orgánuma vette át Pápán is.

A felszabadulás után nagy változások álltak be a pápai nyomdászatban. Bezártak kapukat a gazdaságtalan kisebb nyomdai műhelyek, legutoljára az 1946-ban ala-

¹⁸ A Főiskolai Nyomda alapítását és történetét részletesen ismerteti **Tóth**.

¹⁹ **Horváth-Tóth**: i. m. 41. old. — **Szilágyi Ferenc**: Hungarikák a British Múzeumban. - Magyar Nemzet, 1977 szept. 28.

²⁰ Pápa város XIX—XX. századi nyomdaira lásd: **Ungváry Ferencné**: Veszprém megye nyomdái. - Horizont, Veszprém megyei köznevelődési tájékoztató, 1973. sz. 13—14. old. **Uő**: Nyomdák, könyvkereskedők, könyvkötők és hírlapkiadás Veszprém megyében 1849-től napjainkig. (1973 Kézirat, 12. old. A Veszprém megyei Levéltár kéziratos dolgozat-gyűjteményében.)

²¹ A pápai hírlapokra lásd: **Nagy László**: A Veszprém megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1820—1956. Veszprém, 1957. (Veszprémi Könyvek 2.)

²² Lásd: **Miklós Dezso**: A Magyar Tanácsköztársaság Pápán kiadott röplapjai és plakátjai (Bibliográfia és dokumentumgyűjtemény). - Pápa város élete a Tanácsköztársaság idején. Pápa, 1969. Kézirat, 310—346. old. (Pápai Helyismereti Kiadványok I.)

²³ **Tóth** i. m. 30. old.

kult Munkás Nyomda szüntette be működését. A háború viszontagságaiban és azt követően néhány gondatlan kéz ártalmas cselekedete folytán nyomdáinknak nemcsak műszaki állománya, hanem irattárai is megsemmisültek; ezért tevékenységükről nem könnyű reális képet alkotni. 1949-ben megértek a feltételek arra, hogy államosítsák a pápai nyomdászatot. Viszonylagos épségben a Főiskolai Nyomda érte ezt meg. Az államosított nyomda erre épülve lett a Veszprém megyei Nyomdavállalat Pápai Telepe.²⁴

Az elmúlt három évtizedben sokat fejlődött a pápai nyomda. Ma 150 tonna ólom-betűjük, több mint 200 fajta betűsorozatuk van, cirill, görög és héber ábécével is rendelkeznek. Az utóbbi tíz évben automata nyomó- és vágógépet szereztek be, bár legnagyobb büszkeségük a ma is működtethető, Gutenberg-rendszerű kézisajtó, amelyből ma már nem sok van az országban. Ez a sajtó a Főiskolai Nyomda alapításakor beszerzett gépek egyike.

A pápai nyomda jelenleg elsősorban gazdasági nyomtatványokat, falragaszokat, meghívókat, kisebb kiadványokat készít. Néhány szép munkájuk országos elismerést váltott ki.

A következő évek szép tervei szerint új üzemrészt, köteteset létesítenek. Ezzel a pápai nyomda — legalábbis részben — kimozdul eddigi helyéről, ahol 1853 óta dolgozik. Munkájukhoz, terveik megvalósításához sok sikert kívánunk!

Somfai Balázs

Csíki kályhacsempék

²⁴ A nyomda legújabb története Lőcsei Imre telepvezető szíves közlése.